

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:15
sssjournal.com

pp.1044-1052
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 15/02/2018

The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 27/03/2018

Published Date (Makale Yayın Tarihi) 27.03.2018

AHMED RIZA VE POZİTİVİZM

AHMED RIZA AND POSITIVISM

Aysel OKTEN

Yüksek Lisans Öğrencisi. Kocaeli Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Siyasi Tarih Yüksek Lisans Bölümü, ayselebruokten@gmail.com, Kocaeli/Türkiye

ÖZ

Osmanlı'nın yıkılışı ile yeni Türkiye'nin kuruluş yıllarına tanıklık eden Ahmed Rıza'yı ele aldığımız bu çalışmada bir dönemi ve bu dönemin imparatorluk ve Türkiye tarihi içerisindeki bütünlüklü etkisini görmekteyiz. "Düzen ve ilerleme" düşüncesinin lideri Ahmed Rıza pozitivistten oldukça etkilenmiş ve bunun teorik gerekçelendirilmesini anlatabilmiştir. İttihat ve Terakki içerisinde İslamiyet'ten eğitime, eşitlikten birey olma durumuna kadar birçok meseleye dair fikir beyanında bulunmuştur. Pozitivism ile ele alınan nesnel akılcılığı da kendi ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. Bu makalede, Ahmed Rıza tarafından "İnsanlık Dini" olarak tanımlanan İslamiyet ile pozitivistliği, eğitimin değeri ile toplumun yönlendirilmesini, milliyetçilik ile ülke bağımsızlığını bütünleştirdiğini görmekteyiz. Meşveret'in başyazarı olan Ahmed Rıza imparatorluğun siyasal arenasına dair çeşitli önemli tespit ve analizler yapmış ve ayrıca Abdülhamid devrinin siyasal ortamını eleştirmiştir. Bağımsızlığa inanması ve dış müdahalelere duyduğu tepki milliyetçilikten hiç vazgeçmediğini vurgulasa da bir ayrımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu süreçler nezdinde pozitivistimin anayurt için temel savunusu olduğunu da belirtmiştir. Comte'un felsefesinin anlaşılması için büyük çaba sarf etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Rıza, Pozitivism, İttihat ve Terakki.

ABSTRACT

Ahmed Rıza testified both the collapse of Ottoman Empire and the foundation of Turkish Republic. Ahmed Rıza impressed by positivism was leader of idea of "order and progress" and developed theory of positivism in the Ottoman Empire. Also Ahmed Rıza within İttihat ve Terakki (Party of Union and Progress) expressed important opinions about from İslamism to education, from equality to personhood. Also he tried to implement objective rationalism together with positivism in his country. We see in this article that Islam is defined as a "religion of humanity" with positivism, society is directed with education, and nationalism is unified with independence by Ahmed Rıza. Ahmed Rıza who was head writer in the Meşveret made important analysis about political life in Ottoman Empire and criticized political environment of the Abdulhamid period. Ahmed Rıza believed independence with avoid external intervention. This belief was bring out distinction. Ahmed Rıza specified that, Positivism should be main structure in all period. Also Ahmed Rıza was inspired of Auguste Comte who is founded Positivism. Ahmed Rıza made an effort to understanding Comte's idea.

Keywords: Ahmed Rıza, Positivism, Party of Union and Progress.

1. GİRİŞ

Ahmed Rıza, yaşamını dönem siyasetine adanmış bir siyasetçidir. Ahmed Rıza nezdinde bir döneme tanıklık etmek ve bu dönemin siyasi arenasına dair fikir yürütmek metnin temel olgularından birini oluşturmaktadır. Pozitivism felsefesi Ahmed Rıza için okuduğu bir kitapta Auguste Comte'un nitelendirdiklerini kendi topraklarına uyarlamaya fikriyle başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine denk düşen, istibdat rejiminin doğru bulmadığı herkesi ve her şeyi yasaklaması ile zor bir dönemden geçen Ahmed Rıza Fransa'ya göç etmiş ve burada kendisi için yeni bir felsefe ile tanışmıştır. Anayurdu için de bu felsefenin

gerekli olduğunu düşünen Rıza, Meşveret'te Pozitivizm üzerine yazılar yazmış ve etrafında bir grubun da oluşmasını sağlamıştır. Pozitivizm'in bilimsel niteliği onun her şeyin kuralı ve kaidesi olması fikriyle birleşince kendi toplumu için ihtiyacı olan şeyin de bir düzen ve yenilik olduğunu belirtmiştir. Anayurdunda yaşananlara dair kafa yoran Ahmed Rıza Osmanlı'ya yapılacak tüm dış müdahalelere karşı çıkmış fakat milliyetçiliğin önemini hep vurgulamıştır. Hareket içerisinde ayrılmaların yaşandığı dönem de bu zamana denk düşmektedir. İstibdat rejiminden rahatsız olanlar ile bu rahatsızlığa çözüm arayanlar ortak bir yerde buluşmaya başlamıştı. Fakat bu buluşmada yönetime dış destekli bir müdahalenin çözüm olmayacağını ve yurdun geleceğini iyi bir yöne döndüremeyeceğini düşünenler ile bu müdahalenin gerekli olduğunu düşünenler arasındaki ayrılık bu birlikteliğin sonunu getirmiştir. Pozitivizmin İslamiyet'e İnsanlık Dini bakışıyla bakması Ahmed Rıza'nın bu felsefeyi kabul etmesiyle yine doğrudan ilintilidir. Yasakçılığa ve toplumun geriye gidişine karşılık yeni bir birey yaratmanın zorunluluğuna değinen Rıza, bunu sağlamak için en önemli aracın eğitim olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışma ile Ahmed Rıza kimliğinde bir yıkılış ve yeniden kuruluş aşamalarına tanıklık edilmekte, pozitivist felsefe ile döneme dair çıkarımlar yapılmaktadır.

2.AHMED RIZA

Bir düşünürün yaşamını ve yarattığı etkileri ele alınırken o kişinin büyüdüğü çevresi kişilik yapısı ve yarattığı etkinin hasıl olduğu mercileri de aynı oranda ele almanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Ahmed Rıza Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilk döneminin oluşturduğu zamanı ele aldığımızda siyasi tarihe izler bırakmış ve bıraktığı izler tarih sahnesinde yer etmiş bir kişiliktir.

Doğduğu yıl kesin olarak belirlenememiş olsa da Şerif Mardin'in Ahmed Rıza'nın doğduğu yıla dair verdiği tarih 1859 yılıdır. Babasının iyi derecede İngilizce bilmesinden dolayı İngiliz olarak çağırıldığı cemiyette annesinin de Avusturyalı olmasından mütevellit batılı bir tarzda yetişmiştir. (Akşin, 2009:356) Eğitimini de dil üzerine tamamlayarak Tercüme Odası'nda çalışmaya başlamış fakat sonrasında istifa etmiştir. Birçok kaynakta Ahmed Rıza'nın idealist bir bakış açısına sahip olması babasının Konya'ya sürgüne gönderilmesiyle başlamıştır. Babasının Konya'da olduğu vakitler Konya'ya giderek oradaki yaşamı yakinen görmesi onun hayatında da derin izler açmış ve hayatını yönlendirme aşamasında önemli bir mihenk taşı olmuştur. Konya'da köylülerin sefaletini ve tarımdaki geri kalmışlığı gördüğünde ziraat okumaya karar verir ve 1883'te Fransa'ya giderek ziraat eğitimi alır. Fransa'da 3 yıl sonra Grignon Ziraat Mektebini bitirerek uzman bir ziraatçi olmuş o yıl babasının vefatı sebebiyle yurda dönmüştür. Köylünün geri kalmasını, modern tarım yöntemlerinin bilinmemesinden kaynaklandığını düşünerek yurda döndükten sonra Maarif Nezareti'nde memurluğa başvurmuş ve küçüklüğünden beri onu sarıp sarmalayan idealizm ateşi hayatının yönünü belirlemeye devam etmiştir. Bursa Maarif Müdürlüğünde başarılı çalışmalar yapsa da eğitim alanına getirmeye çalıştığı yenilikler sebebiyle yönetim ve okulun diğer öğretmenleriyle sorunlar yaşamıştır. (Mardin, 2004:178)

Ahmed Rıza Jön Türkler zamanına gelmeden Osmanlı'nın en sancılı süreci olan, 600 yıllık imparatorluğun yıkılış sahnelerine şahitlik etmiştir. Değişimi kendi hayatıyla da özdeşleştirmiş olan Ahmed Rıza'yı anlatırken bu süreci mercek altına almak önem taşımaktadır. Abdülhamid dönemi ise bir mirasın son bulduğu ve içerisinde yeni bir devlet, yönetim ve yaşayış çıkaran bir dönemdir.

2.1 Abdülhamid Dönemi –İstibdat Yılları

Abdülhamid'in iktidarda olduğu yıllar 1881 ile 1908 yıllarıdır. Osmanlı'da polis rejimini kuran ve kendi 'rahat' yaşama arzusu ile sahip olduğu korkuların onda yarattıklarının bir sonucu olarak baskı rejimini kurmuştur. Bu da imparatorluğun sonlanışını hızlandırmıştır. Ahmed Rıza şahsında Jön Türkleri anlayabilmek için de öncesi ve sonrasındaki çerçevenin çizilmesine etkide bulunmuş bir isimdir Abdülhamid. Gizli bir polis örgütü kurmuş, seyahat özgürlüğünün kısıtlanmasından sansüre kadar birçok yasağı uygulamıştır. Geniş yetkilere sahip olan Abdülhamid Kanun-i Esasi'nin gerçek anlamda uygulanışının yok edilmesi için elinden geleni yapmıştır. Döneminde tahtını güvence altına aldrabilmek için Mithat Paşayı, V.Murad'ı yok etmiş, ordu ve donanmayı da denetimi altına almıştır. (Akşin, 2008:168)

Abdülhamid dönemini ele alırken en önemli konu olan Şark Meselesi siyasetin "Doğu'ya yönelmesi" olarak da ele alınabilir. Batılı emperyalist güçlerin Doğu'yu paylaşması olan bu dönem sömürgecilerin Osmanlı Devleti içerisinde egemen olma fikrinin ürünüdür. 1800'lü yıllar emperyalizmin Doğu üzerindeki hakimiyet savaşlarıyla geçmiş ve Abdülhamid döneminde iktidarını sürdürmek için verdiği kararların 'imparatorluk yararı' olmadığı sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Kaybedilen savaşlar bu savaşların getirdiği ağır mali yükümlülükler bir devrin kapanmasını hızlandıran emarelerdi. 93 Harbi ile Rusların kısa bir vakitte Yeşilköy'e kadar gelmeleri önce Ayastefanos sonrası Berlin Antlaşması Osmanlı'nın yıkılmasında önem teşkil etmektedir. Rusların ülke içerisindeki Kars, Ardahan, Batum gibi topraklarda açıkça egemenlik

kazanması Romanya, Sırbistan gibi bölgelerdeki özerklik ilanları ve Ermeniler için yapılan Islahat planı Osmanlı'dan 210 bin metrekarelik alan ve 5.5 milyon dolaylarında bir halkın kaybedilmesi olarak sonuçlanmıştır. (Yılmaz, 2011:84)

1880'lerden itibaren süren Batı Hakimiyeti kaybedilen savaşlar ve bunun getirdiği mali yükler ile Abdülhamid dönemi içerisinde yönetim anlayışının çürüdüğünü göstermekteydi. İmparatorluk içerisinde kurduğu sosyal baskı mekanizması ve mali anlamda gelen yük halkın içerisindeki aydınların değişime olan ihtiyacını arttırmıştır.

2.2 Paris Yılları ve Jön Türkler

Paris'e ikinci gidişi olan bu dönem 19 yıl gibi bir süreyi kapsamakta ve gidişine dair çeşitli rivayetler olsa da Ahmed Rıza Paris'te olduğu yıllarda kendisini tümüyle bir pozitivist olarak tanımlamakta ve pozitivist olan düşünürlerle yan yana gelip entellektüel sohbetler yapmaktaydı. Pozitivizm Avrupa'da çokça ses getirmiş bir akım olarak çeşitli fikir adamlarını da etkilemiştir.

Ahmed Rıza ve Jön Türkler Comte'un felsefesini benimsemiş ve 2. Abdülhamid rejimine karşı mücadele eden ve asıl hedefi anayasal bağlamda Osmanlı'yı yenileştirmek olan herkesin sahiplendiği bir akım olmuştur. Fransız Devrimi esnasında düzen ve ilerleme düsturuna sahip olmak amacıyla ortaya çıkmış ve benimsenmiş olan Pozitivizm Jön Türkler açısından da sahiplenilmiştir.

Jön Türkler Osmanlı'yı yıkılmaktan kurtarabileceği umuduyla pozitivist politik mahiyetine sarılmışlardır. Comte'un felsefesinin Osmanlı'nın yıkılışı karşısında bir derde "deva" olarak anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Osmanlı elitlerinin pozitivist esasına dair kulak kabartmaları Comte'un pozitivist yayma süreçleriyle denk düşmektedir. Comte, yaşamının son yıllarında pozitivist yalnızca Fransa içerisinde kalmayarak başka coğrafyalara, özellikle "doğu'ya" yaymak istemesi Osmanlı elitlerinin pozitivistle karşılaşmasına sebep olmuştur. İnsanlık Dini olarak yaratılan birliktelik Doğu'ya tanıtılmalı ve orada benimsenmelidir düşüncesiyle hareket edilmiştir. Comte'un felsefesine göre birbirinden ayrıştırılmayan kategoriler bilimsel kanunlara dayandırılmalıdır. Bilim ile siyaset birbirinden ayrılamaz. Siyaset bilimin rehberliğinden ayrılamaz bu sebeple bilimsellikten bağımsız bir siyaset düşünülemez. İnsanlık Dini düşüncesi Comte'un fikirlerini yaymak için bir amaç olmuştur. Comte kurduğu pozitivist cemiyet ile birlikte başta Fransa olmak üzere batılı ülkelerde Pozitivizmi tanıtmak ve "ilerlemiş toplumlarda" anlaşılmasını sağlamak için "gecikmiş toplumları" kapsamı için de ikinci bir örgütlenme planlamıştır. Comte doğu toplumlarına etkisini devlet adamlarıyla yürüttüğü çalışmayla geliştirmeye çalışmıştır. Rus Çarı Nikola ile başlayan mektuplaşma Osmanlı'da Reşit Paşa'ya gönderdiği mektupla devam eder ve devlet büyüklerini İnsanlık Dini'ne davet eder. Comte için Rusya ve Türkiye ayrı bir önem taşır. Kendisi bu iki imparatorluk açısından da toplumsal hareketlenmenin yükseldiğini fark etmesiyle buralara dair özel ilgi kazanması aynı vakitlere denk düşmektedir. 21 Eylül 1852'de müritlerinden Georges Audiffrent'e yazdığı mektupta bu kararını ve nedenlerini şöyle açıklamıştır;

"Rusya ve Türkiye'nin önemli bir yer tuttuğu monoteist Doğu'da [pozitivist propagandaya] başlama zamanının artık geldiğine inanıyorum. Her iki ülkede de toplumsal hareketin başında bizatihi devlet bulunmaktadır. Oradaki faaliyetimizin tamamen meşru olabilmesi için özellikle devlet adamlarına hitap etmeliyiz. Eğer iyi karşılanırsak, aşırı ampirik bir şekilde taklit edilen Batı karşısında farklı toplumsal durumların mümkün olabileceği konusunda tarihsel kurama dayanarak faydalı tavsiyelerde bulunabiliriz" (Comte, 1984:391).

Comte, imparatorlukların halkın üzerinde yarattığı etkinin farkına varmış, yönetim üzerinden pozitivist bakış açısını kabullendirmeye çalışmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır. Comte'a göre batının buhranı ancak yeni bir inançla düzelebilir. Maddi düzlemde yaşanan başarısızlıkların sebebi maneviyat içerisindeki eksiklikten kaynaklanmaktadır diye tanımlar. Bu durum ahlaki bozulmanın değil entelektüel bulanıklığın bir sonucudur.

Batı'da süren anarşik durum insanlığın temel niteliği olan süreklilik prensibini alt üst ederek toplumsal yaşamı tehlikeye sokmakta ve bu yüzden Avrupa,"bayağı bir dayanışmaya" ve ya "gerçek özgürlüğün" "alçaltıcı bir eşitlik altında boğulduğu" "vahşi bir komünizme" doğru kaymaktadır. Doğu'da Comte'u etkileyen en önemli şeyin "nizam/ahenk" (*ordre*) fikri olduğu açıktır. Comte bu nedenle anarşik bir havanın hüküm sürdüğü Avrupa ve özelde Fransa'ya göre Doğu'yu pozitivist yayılması için daha elverişli bir ortam olarak görür. Doğu'daki "nizam" düşüncesi sayesinde söz konusu halklar, Batı'da olduğu gibi anarşik bir sürece girmeden "nihai kurtuluş" erebileceklerdir. (Kabakçı, 2014: 30-33)

Comte, Osmanlı'ya gönderdiği mektupta imparatorluk kaçınılmaz olarak yıkılacağından bunun sosyolojik bir gerçeklik olduğundan ve eğer İnsanlık Dinini benimsenir ise buna hayıflanılmayacağını ve bu sürecin daha

kolay atlatılabileceği öne sürmüştür. Mektubun sonunda dile getirilen bu sosyolojik gerçeklik hiçbir yetkili tarafından kabul görmemektedir.

Comte siyasette gerçeklikten yana olan bir düşünür olarak Batı ile Doğu'nun siyaset yapma anlayışlarını da birbirinden farklı esaslara dayandığını belirtmiş, doğudaki yönetim anlayışının batıya göre farklı olmasını da liderlik anlayışından kaynaklandığını dile getirerek bir siyasi saptama yapmıştır.

Comte, pozitivist düşüncenin temellerini inanç ile yurttaşlık bağının sıkı sıkıya birbiriyle bağlı olması gerektiği üzerine kurmuştur. Yayıdığı fikriyat açısından inancın çeşitli görev ve sorumlulukları yerine getirici bir güç olarak yurttaşlık vazifesini de sağlaması gerektiği düşüncesi baskındır. Katoliklik Comte'a göre dünya işlerinden el etek çekilmesi anlamına gelmekteyken İslamiyet insanlara çeşitli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Yine daha öncede bahsettiğimiz üzere İslam bünyesinde ahenk taşıır fikrine sahiptir. Pozitivizm bir düzen içersinde hayat bulur bu düzen Avrupa'da mevcut değildir. Anarşi ortamının yarattığı kurlsızlık pozitivist felsefenin özüne aykırı iken Ortadoğu ve Arap coğrafyasında kalıcı liderlerin oluşturduğu yönetim sisteminde hayat bulacaktır. Osmanlı'ya gönderilen mektupta bunun bir göstergesi olmaktadır. Comte pozitivistin içeriğinde olan Üç Hal Yasası'nda Müslümanlığın bir istisnaya sahip olduğunu hiçbir metafizik evreye ihtiyaç duymadan bilimsel evreye geçebileceğini dile getirmiştir. Kısaca Üç Hal Yasası'ndan bahsetmek gerekirse evrimci olan Comte'a göre toplumlar, Teolojik Metafizik ve Pozitivist olmak üzere üç aşamadan geçer. (http://www.felsefe.gen.tr/auguste_comte_ve_3_hal_yasasi.asp E.T :25.05.2016). Bu üç evre içersinde temel konumuz olan Pozitivizme anlamaya çalışmak Ahmed Rıza'nın neler yapmak istediğine dair bir fikir sunacaktır.

3.AHMED RIZA'NIN POZİTİVİZM YOLCULUĞU

Makalenin başında da belirtildiği üzere Ahmed Rıza Osmanlı elitist çevreye mensup Fransa'da eğitim görmüş fakat memleketi için idealist düşüncelerden de vazgeçmemiş bir Jön Türk idi. Jön Türkler hareketi pozitivistten etkilenmiş ve "sınırlı" tarafları olsa da olsa bu akımı sahiplenmiş bir hareketti.

Ahmed Rıza hareketin kurucularından olup, liderliğini yapmış olmasının etkisiyle Fransız pozitivistler ile birebir münasebetinin etkisini, hareketin tümünde bu eğilimin yer bulmasına sağlamaya çalışarak göstermiştir. Ahmed Rıza, pozitivistin yıkılmaya yüz tutan bir Osmanlı için kurtuluş reçetesi olarak görüyor ve bunu savunuyordu. Pozitivizm Osmanlı elitleri tarafından bir "yeniden yorumlama" esasına erştirilmiş ve İslamiyet ile bağı kurulmuştu. Comte, İslamiyet'i pozitivist bağlantılar içersinde bir düşman güç olarak görmüyor aksine İslamiyet'in manevi bağlarını doğru bir anlayış olarak görüyordu.

Jön Türk hareketi batıya dair düşüncelere vakıf olabilmiş iyi eğitilmiş devlete bağlı ve "değiştirici" bir güç yaratabilme inancıyla kurulmuştur. Ahmed Rıza da iyi eğitilmiş ve devlet ideallerine bağlı biri olarak Jön Türk felsefesine uyumlu bir yapıdadır. Ahmed Rıza devlet ideallerine karşı imparatorluğu yıkılıştan kurtarmak için pozitivistin sarılmış bunu da bir reçete olarak uygulamak istemiştir. Ahmed Rıza'nın pozitivist düşünceyle ilk tanışması, İstanbul'da eline geçen Doktor Robinet'in pozitivist üzerine yazdığı bir eser (Robinet, 1881) vasıtasıyla olmuştur. Robinet'in ölümü münasebetiyle Meşveret'te yazdığı bir yazıda, Ahmed Rıza söz konusu eser hakkında şöyle der:

"Bu kitapta, özel ve siyasi hayatımda bana rehberlik edecek olan o mükemmel düşünce sistemini keşfettim. Yine bu küçük kitap sayesinde, yüce gönüllü birçok düşünürle tanıştım. Bugün sürdürdüğüm mücadelede, bu düşünürler bana hem moral hem de entelektüel destek sağlamaktadırlar" (Kabakçı. 2014: 40.)

Ahmed Rıza Robinet'i imparatorluğun birliğini ve bütünlüğünü savunduğu için önemli bir dostu olarak adleder ve onun Tunus işgaline karşı çıkması Ahmed Rıza da pozitivistlere olan algının giderek olumlulaşmasına sebep olur. Comte eserlerinde sömürgeciliğe karşı olduğunu ve sömürgeciliği siyasi bir canavarlık, modern bir kölelik olarak açıklamıştır. Comte yabancı sömürgecilere karşı ulusal direnişleri destekler. Fransa'nın Cezayir'i ele geçirilmesinde Cezayir'i desteklediği bilinmektedir. Buradaki temel anlayış ülkesinin özgürlüğünü savunan insanlara verilen değer olmakla birlikte Ahmed Rıza geleneklerinden gelen bu bağları ve özgürlük anlayışının önemini de içselleştirmeye çalışmıştır.

3.1 Pozitivizm ile İttihat ve Terakkinin Kesişen Yolları: Ahmed Rıza

19.yüzyılın gelmesiyle birlikte Batılı devletlerin üstünlüğü Osmanlı içersinde hissedilir hale gelmeye başlamış, bu duruma karşılık Batılı siyaset tarzını benimsemek öngörülmüştür. Bu politikanın iki yöne Osmanlı içersinde idare açısından batılı kurumların varlığını sağlamak ikinci olarak da yapılan ıslahatlarla batının takdirini kazanabilmek hatta bu öyle bir aşamaya gelmişti ki temsilcileri memnun etmek için yapılan kimi hamleler toplumda karşılık bulmuyor ve içselleştirilemiyordu. Islahat siyaseti toplumun sahip olduğu

kurumları iyileştirme ve gerilemeye karşı yeniden tutunma hamleleri olarak planlanmıştı. Daha çok 1839-1871 yılları arasında bu siyaset anlayışı öne çıkmıştır. 1839'dan 1861'e kadar Abdülmecit 1861'den 1876'ya kadar Abdülaziz tahtta kalmış, yenilenmenin karar organı bürokrasi önce Mustafa Reşit Paşanın sonra Ali ve Fuat Paşanın kaptanlığına geçmiştir. (Zürcher, 2003:15-16)

Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839'da bir yenilgi sonrasında okunmuş bu yenilgi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Nizip Savaşı'nda yeni kurulan Batı tarzı Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmış ve sonrasında ıslahatlar silsilesi yaşanmaya başlamıştır. Reşit Paşa'ya göre Mısırlıları durdurmak ve M. Ali Paşa'ya karşı yenilmemek için İngilizlerin desteği alınmalıydı. Bu destek yalnızca Batı'nın fark edebileceği türden ıslahatlar yapmakla mümkün olacaktı. Ferman ile Osmanlı tebaasının can ve mal güvenliğinin sağlanması ve Müslümanlar ile Gayri- Müslimlere eşit haklar temelli bir yaşam sunulması kararlaştırılmıştır. Yapılan bu hamleler ile Batının stratejik olarak Osmanlı'nın yanında politikalar izlemesi sağlanmak istenmiş ve devletin merkezileştirilmesi sağlanmıştır. Devletin merkezileştirilmesi karar alma organlarında daha güçlü bir yapının oluşması ve daha yüksek verimlilikle devlet idarelerine yön vermek olmuştur. Asıl konumuz olmayışından yapılan ıslahatların hepsine yer vermek gibi bir amaç taşımamakla birlikte Yeniçeri ocağının kaldırılması, iltizam usulünün kaldırılması, idarenin güçlendirilmesi ve ulemanın devlet kontrolü altına alınması yönetsel olarak da toplumsal olarak da önemli bir anlayışın değiştiğini gözler önüne sermekteydi. Batının desteğini kazanabilmek yalnızca toplumsal dönüşümü yönetsel alanda sağlamak değil aynı zamanda şeriatın etkili olduğu bütün mercilerde bunu dönüştürmenin yolunu açmakla mümkün olabilirdi. Kamu yönetiminde şeriatın ve ulemanın yetki alanı dışında kalması devletin laikleşmesi anlamında ciddi bir adım olarak görülmüştür. Bir taraftan değişen yapı sarayın ve bürokrasinin elinin güçlenmesine ulemanın saf dışı bırakılmasıyla tek sesli yapının ezici gücünü yaratıyordu. Bab-ı Ali, bürokrasinin beynini oluşturuyor ve sarayı dahi geri planda bırakacak hamleler yapıyordu. Bu merkezileşmeyi ve bunun doğal bir getirisi olarak otoriterleşmeyi sağlayan bürokratlar eğitimlerini genel olarak Avrupa'da tamamlamış Tercüme bürolarında çalışmışlardır. Bürokratlar Avrupa eğitimleri sayesinde hem dil öğreniyor hem de yönetsel anlamda çeşitli fikirlerle donanıp geliyorlardı. Bürokrasi içerisinde iyi eğitilmiş ve devlet mekanizmalarına doğrudan etkili olabilecek bir durumda olan aydınlar kendi içlerinde muhalif bir çizgiye de yer vermişlerdi. Bu bir hareket olarak ortaya çıkmış ve kendisine "Genç Osmanlılar" diyen bu hareketin etkileri hissedilir noktaya gelecekti. Genç Osmanlılar hareketi Avrupa kültürünün benimsenmesi ve bu kültürün Osmanlı içerisinde hayat bulmasını sağlamak istiyor Avrupa'daki liberalizm ve milliyetçilik fikirlerinden etkileniyorlardı. Bu etkinin toplum nezdinde yayılmasını istiyor bunun içinde gazeteciliği kullanıyordu. Eleştiri sunma noktasında liberal değerler taşıyan Genç Osmanlılar bürokrasi içerisinde yaptıkları muhalefetin 'hoş karşılanmadığını' görmüş fakat muhalefetten vazgeçmemişlerdi. İstanbul'da yazıp bastıkları bir mektubu dağıtırken hükümet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmış ve liderleri Anadolu'ya sürülmüştür. Fakat önde gelen hareket liderleri Anadolu'ya değil Avrupa'ya gitmeyi tercih etmişlerdir. Genç Osmanlılar daha önce yönetim mekanizmasını kontrol etmekte, siyaset sürecini etkilemekteydi. Bu etkileme şanslarından dolayı yeniden bürokrasiye katılmak ve buradan bir değişimin parçası olmak istiyorlardı. Mustafa Fazıl Paşa bu duruma yanıt veren ilk kişi olmuş, sonrasında Namık Kemal de İstanbul'a dönmüştür. Fuat Paşa'nın 1878'de Ali Paşa ise 1871'de ölmesiyle birlikte görece daha olumlu bir ortam olacağını düşünen Genç Osmanlılar bu konuda yeterince haklı olamadılar. Sultan Abdülaziz Genç Osmanlılar'ın akıbetine son verici bir tarz benimsemişti. V. Murat'ın saltanatı kısa sürdü. Sultan Abdülaziz, Genç Osmanlılarla ilişkilerinden dolayı V. Murat'ı sarayda hapsedmişti. Ve yerine kardeşi Abdülhamid geçirildi. Genç Osmanlılar'ın Abdülhamid ile de bağlantıları vardı fakat V. Murad gibi değildi. Osmanlı içerisinde yapılan Tanzimat ve Islahat fermanları milliyetçiliğin yükseldiği bir zamanda Osmanlı'nın kendi içindeki halkları kontrol altına almak için de yapılmıştı. Ve bununla birlikte dışarıdan gelebilecek müdahale önlenenecekti. Abdülhamid tarih içerisinde kurduğu baskı rejimi ile hatırlanmaktadır. İşler halde olan parlamentoyu kapatıp kendi istibdat yönetimini kurmuştur. Dönemi tartışmalı olmakla birlikte Bernard Lewis gibi tarihçiler ise onun Tanzimat çağının devamını yaşattığı ve bu kadar olumsuz ifadenin yeniden düşünülmesi gerektiğini açıklamıştır. (Zürcher, 2003:29).

Tanzimat dönemi içerisinde yönetimin ve güç merkezinin Bab-ı Ali olması Abdülhamid dönemine gelindiğinde yönetim merkezinin saraya geçmesine sebep olmuştur. İstibdat döneminde ilk direniş 1878 yılında anayasanın askıya alınmasına karşı yapılan eylemdi. Bu eyleme Genç Osmanlılar'dan biri olan Ali Suavi önderlik etse de direniş hareketinin büyümesi, Ali Suavi'nin polis tarafından öldürülmesi üzerinden bir 10 yıl geçtikten sonra hayat buldu. İstanbul'un bilinen köklü ve büyük okullarında liberal değerler tartışılıyor istibdat yönetiminin yarattığı baskıcı rejime karşı özgürlük fikirleri tartışılıyordu. Bu okullarda Genç Osmanlılar taraftarı modern iyi eğitilmiş hocalar mevcuttu ve bu hocaların etkisi büyüktü. Yeniden filizlenen ilk muhalif grup 1889'da Gülhane'de Tıbbiye-yi Askeriye öğrencisinin İttihat-ı Osmanlı Cemiyetini

kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Yine ilginç bir anekdot olmakla birlikte Tıbbiye-i Askeriye'nin bulunduğu yer ile bu muhalif grubun ortaya çıkışı bir birliktelik taşımaktadır. O zaman okulun yeri Sirkeci Garı ile Topkapı Sarayı arasına orta bir noktaya düşmekte ve muhalif örgütün kurulmasından bir yıl önce Paris'ten gelen ilk tren bu gara inmiş ve Batı'nın Paris'te filizlenen ve büyüyen fikirleri örgütün de fikirlerinin özünü oluşturmuştur. (Ramsaur, 1982:30)

Cemiyet ya da örgüt diye de tanımlanabilen İttihad-ı Osmanlı'nın en büyük amacı istibdat yönetiminin kaldırılması ve “derde deva” olabilecek parlamentonun geri getirilmesiydi. Fakat İstibdat rejiminin giderek kendi içinde arttırdığı baskı hali dayanılmaz noktaya gelmiş ve cemiyetin içerisinde olan öğrenciler, öğretmenler ülkeden bir bir ayrılma yolunu seçmişlerdi.

3.2 Meşveret ve Hareketin Asıl Gayesi

Bu ayrılış ile birlikte Abdülhamid istibdat rejimine karşı Paris'te bulunan Osmanlı muhalif çevresi birlikte bir gazete çıkarıyor ve bu gazetenin çevresine 1889'da Ahmed Rıza da katılıyordu. 20 yıllık bir hakimiyet yaratacak olan Ahmed Rıza hareketin içine girdiği zamandan itibaren muhalif çevreleri toparlama gayretinde bulunmuştu. 1895 yılına gelindiğinde *Meşveret* adlı gazete hayata geçirilmiş on beş günde bir hem Türkçe hem de Fransızca yayımlanmaya başlamıştı. Katı kişiliği ve harekete bağlılığı sebebiyle Jön Türkler içerisinde de pek sevilmeyen Ahmed Rıza hareketin yayın organında yöneticilik yapıyor ve *Meşveret* ile Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan kitleye sesleniyordu. Gazeteyi Halil Ganem ile birlikte yürütüyor ve muhalif çevrelerde ses getiriyordu. Ahmed Rıza Comte'un pozitivismine dair duyduğu büyük ilgiyi Fransızca yayımlanan pozitivist bir dergide de sürdürüyor bu dergide *Meşveret*'in kuruluşuna dair de bir yazı yazıyor ve *Meşveret*'i İttihat ve Terakki'nin resmi yayın organı olarak nitelendiriliyor. Dergi çevresinde Halil Ganem ve Ahmed Rıza haricinde pozitivist kimsenin olmayışı bir vakit sonra çıkacak olan fikir ayrılıklarına sebep olacaktı. *Meşveret*'i çıktığı dönem Osmanlı'da sansürün ve basın özgürlüğünün ağır darbeler aldığı bir döneme denk düşmekteydi. Bu sebeple *Meşveret*'i çıkarmak önemli bir adımdı padişahın otoritesinden korkan herkesin bunların içinde İttihatçılar da olmakla birlikte korkup otoritesini kabullendiği zamanlarda da Ahmed Rıza bu otoriteye hep karşı bir yol izlemişti. Başta gazete etrafında biriken çevre ile asıl amaç ülke için İntizam ve Terakki'yi (Düzen ve İlerleme) sağlamak olarak açıklanmıştır. Tek bir din veya tek bir millet için değil bütün Osmanlılar için ıslahat isteği fikrin özünü oluşturmuştur. 1890'lı yıllara kadar Batı'nın hep ilerlemeci ve her yönüyle örnek alınması gereken uygarlık olduğu durum Batı'ya okumaya gidip orada aldığı eğitimler sonrasında ülkesinin siyasi durumuna dair kafa yoran kişilerin Batı bilim ve eğitimiyle örnek alınmalıdır. Fakat Doğu'nun kültürü ve geleneklerinden vazgeçmeden bunun gerçekleştirilmesi gereği İttihatçıların bakış açısını oluşturmaktaydı. Güçlü bir milli bağına sahip olmak ve ülkesini değiştirebilecek gücü kendinde bulmanın sonucu olarak hareket taraftar toplamaya devam ediyordu. Din ve vicdan özgürlüğünü Batı'da eğitim görmüş, bilimden yana olan insan profiliyle yaklaşmakta ve bunun için şöyle söylemektedirler;

“Osmanlı otoritesi yerine yabancı güçlerin dolaysız olarak iç işlerimize karışmalarına karşıyız. Bu bir çeşit, bağımsızlık olarak nitelendirilmelidir çünkü bizler dinin kişiye özgü bir sorun olduğu kanısındayız; bizleri böyle düşünmeye yönelten yasal bir duygu olan vatandaşlık gururu ve milli gururdur.” (Ramsaur,a.g.e;41)

Ahmed Rıza Bey 1903 itibarıyla izlediği politika olan Şura-yı Ümmet Meşveret'te yazdıklarına tekabül etmekle birlikte 1908'e kadar çıkmaya devam eden Meşveret sonrasında daha büyük aralıklarla çıkmaya devam etmiştir. Bu sürecin aralıklarla devam etmesi Ahmed Rıza'nın politikalarında var olan stratejinin değişimiyle açıklanabilir. Zaman içerisinde kendisini daha aktif bir sonuca yönlendireceğine inandığından Makedonya'daki subayları harekete geçirmeye dönük politikalar izlemiştir. Yeni bir 'aktivizm' hareketi olarak açıklanacak bu strateji Meşveret ile de sürdürülmüştür. (Mardin, 1992:179)

Meşveret'in içeriğini ele aldığımızda karşımıza nasıl bir yönetim anlayışının olması gerektiğinden ziyade bir “şikayet” unsuru göze çarpmaktadır. Şikayet, Osmanlı'nın zaafalarını ele alan ve yönetimin içinde bulunduğu durumdan “yakınan” bir içeriğe sahiptir. Aynı zamanda Meşveret içerisinde yayımlanan yazılarda kullanılan dil ve meseleyi ele alış arasında bir “uyum” olmadığı da incelenen makalelerde ortaya çıkmaktadır. Ahmed Rıza'nın sahip olduğu tarz diğerlerine göre daha sert ve keskin yanlara sahipti. Meşveretin önsözünde dikkat çeken bir başka nokta da 1876 Anayasası'nın ilan edildiği zaman da anayasanın kabullenilişi olarak milletin henüz hazır olmadığı saptamasıdır. Ahmed Rıza Meşveret'in içeriği açısından da esas itibarıyla önem verdiği bir diğer mesele eğitim idi. Eğitim ve çalışkanlık sıklıkla vurgulanan özelliklerdi. Rıza Bey eğitim ve çalışkanlığın önemini şu sözlerle vurgulamaktadır;

“Bir kavme her kimin faidesi , hisse-i hizmeti ziyade ise o kavmin efendisi, büyüğü olur. Akvam-ı mütemeddine bir kile mahsul alınan yerden iki kile almanın usulünü öğreten çiftçiye hükümdardan ziyade itibar ve balık kurutmanın yolunu bulan bir kimsenin heykelini rezk ile iftihar ediyor.” (Mardin, 2004:192)

Meşveret'te Halil Ganem, milliyet sorunu ile ilgili ilk makaleyi yazan kişi olmakla birlikte 1895 yıllarında Yeni Osmanlılar ile Jön Türk çevresini birbirine bağlayan zincirde son halka olarak tanımlanmaktaydı. Birinci Meclis-i Mebusan'da Suriye Mebusu iken meclis dağıtılınca Fransa'ya gitmiş ve orada gazetecilik yapmaya başlamıştır. Zaman içerisinde Osmanlı'da var olan düzeni değiştirmeye çalışan bir kişi olmuştur. Suriye konularına özel ağırlık veren bir kişi olmakla birlikte Fransa'da Türk Suriye Islahat komitesinin de yöneticiliği yapmıştır. Suriye konusunda söz söyleyen bir demokrat olarak milliyet esaslı yazıyı da kaleme alan ilk kişi olmuştur. Yazıda yabancıların Osmanlı'nın içişlerine karışmaktan men edilmesi gerektiği ve eğer değişim sağlanacaksa bunun Osmanlıların birleşik müdahalesiyle olacağını söylüyordu. Makale de yer alan Osmanlılık fikri Jön Türklerin aldığı tutumun da en somut halini oluşturmaktaydı.

Yine Meşveret içerisinde “eğitim”, “ Osmanlılık” gibi önemli bir konu da “adalet” konusuydu. Adalet makalesinin konusu Osmanlıdaki şer'i mahkemelerin yerine konulmaya çalışılan nizamiye mahkemelerin yarattığı kargaşalıktı. Gazete içerisinde Ahmed Rıza'nın dine karşı keskin bir sınır koyma haline karşın, İslamiyet'in sosyal adaletini vurgulayan makaleler gazetenin etrafında taraftarların toplanmasını kolaylaştırıyordu. Aynı zamanda Ahmed Rıza'nın meseleyi ele alış tarzıyla birebir ilgili olmakla birlikte gazetede Ermeni Sorunun çözümüne yönelik yazılar yazılıyor ve bunun Osmanlı'nın önemli bir sorunu olduğu öne çıkarılıyordu. Bunu da ele alırken, iç sorunların çözümünde dış kuvvetlere başvurmanın yanlışlığı üzerinde sıkça duruluyordu. Ahmed Rıza'nın dış müdahalelere bu şekilde bakışında Comte'un “intizam” ve “birlik” fikrinin etkisi olduğu da açıkça belli olmaktadır.

Meşveret'te o dönem yükselen bir dalga olarak “emperyalizm aleyhtarlığı” önemli bir yer tutuyordu. Özellikle Halil Ganem'in makalelerinde dış kuvvetlerin Osmanlı üzerindeki planları açıkça eleştiriliyordu. Gazete Ahmed Rıza'nın başmakalesiyle başlayıp çeşitli yönlerden Osmanlı'yı ele alan saptamalarda bulunmaktan ziyade zaafılara şikayetlenen bir plan halinde idi. Toplamına dair Meşveret'te halkın içerisinde yaşayan insan profiline dair bir şey söylenmiyor sadece Ahmed Rıza'nın nadir olarak yazdığı ve Dünya'da yükselen köylü hareketine atıfta bulunacak kadar köylüler ile ilgili makaleler yayımlanıyordu.

4.AHMED RIZA'NIN SİYASİ FİKİRLERİ; DÖNEMİNE VE SONRASINA ETKİSİ

Ahmed Rıza dönemi içerisinde yarattığı etkileri ele alırken onun bulunduğu koşullara ve siyasi konjonktüre dair bir değerlendirmeyi makalenin ilk aşamalarında dile getirmiştik. Comte'un felsefesinden oldukça etkilenmiş Fransız kültürüne dair de çeşitli çıkarımlarda bulunabilecek kadar Batı kültürüne hakim olan Ahmed Rıza padişahın yönetiminde ihtiyaç duyduğu şey, danışacağı, fikir alabileceği ve buna uygun bir yönetim düzenlemesi yapacağı *uzmanlar zümresidir*. Materyalizmin objektif ve nesnellik olgularından oldukça etkilenmiş olan Ahmed Rıza yönetim mekanizmasının işlerliğini de tabiatın nasıl kanunları varsa yönetimin de kaideleri vardır ve “*tabiatın yardımı olmazsa hiçbir şey olmaz*” diye açıklamıştır. Şeylerin arasındaki bağlantıyı kuran tabiat kanunları olduğuna göre bu bağlantının bir sonucu olarak tabiat kanunlarını en iyi ele alacak olanlar uzmanlar olur. Siyaseti de bu tabii kanunlar içerisinde uzmanların ele alması gerektiğine inanır. Ahmed Rıza'nın bu fikri cumhuriyet tarihinde dahi yer etmiştir. Siyaset uzmanlarının yönetimi ele alması rejimin sırtını yasladığı bir nesnellığı de doğurmuştur. Materyalizmi bir felsefe olarak benimsediğini eserlerinde gördüğümüz Ahmed Rıza insanın içinde yaşadığı nesnel koşulların geleceğini tayin etme noktasında belirleyici olduğunu dile getirmiş ve bunu devlet mekanizmasına uyarlamıştır. Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu koşullar da onun geleceğini belirleyen durumdaydı. Batı tarafından tanımlanan “hasta adam” statüsü değiştirilmeli bunun için de Osmanlı'nın ekonomik düzeniyle, yönetim planlamasıyla “doğal koşulları” değiştirilmeliydi. Bunların değişimini anlaması gereken halk için de eğitim mekanizması önemliydi. Eğitim bireylerin toplum içerisinde yapması gereken ve kendini tanımasını sağlayacak bir araçtı. Eğitim mekanizmasına verdiği önemi yine layihalarının¹ altısının da eğitim ile ilgili olduğunu gördüğümüzde anlayabilmekteyiz. Dini kurumların bunların içerisinde cemaatler tarikatlar olarak nitelendirilen grupların, dini kullandıklarını düşünen Ahmed Rıza bunu sert bir biçimde eleştirmiş ve halkın sahip olduğu eğitim düzeyinin bu noktada belirleyici olduğunu dile getirmiştir. Din yoluyla cahil insanlar kandırılmakta ve kullanılmakta bu sebeple halkın eğitim düzeyi yükseltilerek bu durumdan kurtulmak gerekmektedir saptamasını yapmıştır. İslamiyet Ahmed Rıza açısından akılcı bir dindi. Comte gibi Rıza da İslamiyet'i Hıristiyanlığa göre sosyal gelişim açısından daha elverişli görüyordu. İslamiyet'in medeniyetlerin

¹ Lahiya;Osmanlı Devleti zamanında devlet görevlilerin ülke meseleleri ile ilgili olarak hazırladıkları tespit ve çözümleri ifade ettikleri belgelerdir. Ahmed Rıza'da tasarı şeklinde yayımlanmıştır.

çöküşünü sağlayan Batı düsturuna karşı insanları pozitivizme kazanma da ön açıcı koşulları yaratabileceğini düşünüyordu. Pozitivizm de dini inançların belirleyiciliğine karşın fikirlerin belirleyici olması gerektiğini vurgulamıştır. Ahmed Rıza'nın doğal koşulların birey ve devlet hayatındaki belirleyici rolünü dile getiren beyanları Marx'ın materyalizm felsefesiyle uyuşan yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Fakat Ahmed Rıza Marksizme diğer pozitivistlerin ilgi duyduğu kadar bir ilgi duymamış, bunu da Marx'ın dine yer vermemesi sebebiyle olduğu nitelendirilmiştir. Ahmed Rıza İslamiyet'in bir barbarlık olarak ileri sürüldüğü Batı fikrine şiddetle karşı çıkarak bunun Batı'nın İslam medeniyetlerini sömürmek için bir sebep olarak kullandıklarını düşünmüştür. Osmanlı içerisinde milliyetçilik fikrinin son aşamalarda bu deni yükselmesini de dini açıdan düşülen zayıflık olarak açıklıyor bu sebeple İslamiyet'in iyi anlatılması gerektiğini düşünüyordu. İslamiyet'in kendi içerisinde gelişime açık bir din olduğu (ki bu fikir Comte'un da İslamiyet'e bakış açısını gösterir.) şu sözleriyle dile getirmiştir; *"İslam, Cumhuriyetçi rejime hiçbir şekilde düşman değildir. Aksine, ancak Millet Meclisi tarafından seçilene lider olarak kabul eder."* şeklindedir. (Mardin, 2004:185). İslamiyet'in sosyal ilerleme için uygun bir mecra olma durumu Yeni Osmanlılar hareketi için de aynı konumdaydı. Namık Kemal, caminin bir ibadet yeri olduğu gibi cemaat için bir toplantı yeri olduğunu da dile getirmiştir.

Rıza Bey Yeni Osmanlılar hareketinden İslam dinin ilahi bir tasavvurunu yapmaması açısından ayrılmıştır. Döneminin fikir adamlarına göre de siyasetin açıkça bir değerlendirmesini yapmak yerine koşulların geldiği noktanın sosyal alt nedenlerine inerek incelemeler yapmasıyla da ayrılmıştır. Bu özellikleriyle ve toplumun yapısını bu denli anlamaya çalışması, sosyolojiye olan ilgisinden olduğu düşündürmektedir. Döneminde İttihat ve Terakki'nin sahip olduğu fikirleri yönlendiren ve yöneten bir kişilik olmasıyla birlikte yarattığı etki ülkenin koşullarının geldiği yerle de ilintilidir. Toplumun reform yapma çabasına dair iyimser tarafları bulunmasıyla birlikte zaman içerisinde bunun sadece insanların kendi bireysel çabalarıyla değil aynı zamanda iç ve dış güçler ile de alakalı olduğunu kavramıştır. Asıl hareket ettiği nokta Türkiye' de diğer devletler gibi eşit haklara sahip olabilir ve Batı bunu kabullenmelidir. Pozitivizmi kabul ederken felsefenin İslamiyet'e barbara bakan tutumu reddetmesinin önemli bir yanı olduğunu daha önce de dile getirmiştik. Toplumunu yönlendirmek bir gereklilikti ve bu da ilerici subayların ve uzmanların varlığıyla sağlanabilirdi. Ahmed Rıza, Ermeni tehciri konusunda sert eleştiriler yapmış ve eşitliğin Batı karşısında olması gerektiğini söylerken kendi imparatorluk sınırları içerisinde de yok sayılmaya karşı bir yol izlemiştir. Meseleye dair şu sözleri vardır: *"Bu kanun esasen Anayasaya aykırıdır. Bendeniz... bir kanun tadili teklifi arz ettim. Bu kanunun uygulamaya konması bir kısım ahali için gadrıdır, zulümdür dedim. Onar da bizim vatandaşlarımızdır. Niye mağdur mazlum olsunlar"* diyerek eleştirilerini dile getirmiştir. (Dündar, 2008:330)

Ahmed Rıza'nın siyasi fikirlerinin dönüştüğü süreç İttihatçılar içerisinde Türk milliyetçiliği ve merkezietçiliği kabul eden bir tarzın oluştuğu döneme denk düşmektedir. Bu tartışma Jön Türkler içerisinde bir ayrılmayı ortaya çıkarmıştır. Avrupalı devletlerin müdahalesini meşru gören ile buna karşı çıkan güçler muhalefetin ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Ahmed Rıza'ya göre hür teşebbüs fikri ülkenin sömürgecilere kucak açmasına sebep oluyor ülkenin bölünmesine imkan veriyordu. Bu durum sürecin gittiği yön açısından da tarih sahnesinde de etkili bir ayrımı da yaratıyordu. (Findley, 2015:163)

Yine Ahmed Rıza'nın siyasi fikirlerinin özü Jön Türkler içerisinde bir ayrılığı temsil etmekle birlikte bu aşama 1902'de Ahmed Rıza'nın kurduğu teorinin başkenti olan Fransa'da ilk Osmanlı Liberalleri Kongresinde ortaya çıkmıştır. Kongre sonucunda ayrılma kesinleşmiştir (Zürcher, 2010:139).

Otoriteryenizmi kabul etmemesi sonrasında İttihatçılardan ayrılmasına sebep olsa da 1908'e kadar olan süreç hareketi doğrudan etkilemiştir. Ahmed Rıza, bulunduğu dönemde teorinin daha fazla tartışılır hale gelmesinde de pozitivizmin ihracı noktasında da belirleyici bir role sahip olmuştur. Bir geçiş dönemi olarak Osmanlı'nın yıkılışı ve yeni Türkiye'nin kuruluşu aydınların rolü açısından meşru bir yöne ulaşmasını sağlamış ve evrensel değerlerin kabul edilmesini sağlama yönünde çaba göstermiştir. Pozitivizmin temel düsturu olan düzen ve ilerleme bir dönem ülkenin geleceğini ellerine alan kişilerin temel gayesi olmuş ve bunu araçsallaştırmışlardır. O'na göre Osmanlı toplumu yeni bir birey tipini oluşturarak kurtuluşu gerçekleştirebilirdi. Bu birey tipi *"Ekmeğini alınının teriyle kazanan, menfaatini kimsenin zararında aramayan adam"* olacaktı (Akşin, 2007: 49) Bu birey tipinde, eğitimin içselleştirilmedi.

5. SONUÇ

Ahmed Rıza hayatı ve yaşadıklarının ürünü olarak tarih sahnesinde önemli bir yer etmiştir. Dönemi içerisinde eğitilmiş bir ailede dünyaya gelmiş ve büyüdüğünde kafa yormaya başladığı ilk şey içinde bulunduğu toplum olmuştur.

Ahmed Rıza İttihat ve Terakki düşüncesinin kurucusu hareketin ilerlemesini sağlayan ana güçlerden biri olmuş ve çoğunlukla kendi sahip olduğu dünya görüşünü empoze etmiştir. Fakat süreç ilerledikçe ortaya çıkan nesnel koşullar hareket içerisinde de ayrımlar oluşturmuş, Ahmed Rıza hareket içerisinde ‘eski’yi temsil etmiştir. Bağımsızlık temel düsturu olan Ahmed Rıza için Batı kimi noktalarda örnek alınması gereken bir uygarlık olacaksa da kendi öz kültürel değerlerinden vazgeçmeden siyaset yapabilmeyi dönemi ve sonrası için önemsemıştır. Manda karşıtlığı sebebiyle Ayan Reisliğinden alınmış ve hareket içerisinde eleştirilmiş olan Ahmed Rıza, bağımsızlık fikrinden vazgeçmemiştir. Milli Mücadele yıllarında bağımsızlık lehine Avrupa’da kamuoyu oluşturmayı başarabilmiştir. 1930 yılında hayatını kaybettiği tarihe kadar hep yazmaya ve düşünmeye devam etmiştir. Değişimin aslını bir imparatorluğun yıkılışından Türkiye’nin kuruluşuna şahitlik ederek yapmıştır. Pozitivizmden etkilenerek, ülke siyasetini tanımlamaya çalışmış olan Ahmed Rıza bağımsızlığa önem vermiştir. Ülkenin baskıcı rejimine karşı birlikte faaliyet sürdürdüğü insanlardan ayrılması da bağımsızlık fikrine ne derece düşkün olduğunu göstermektedir. Pozitivizmin İslamiyet’e bakış açısını benimseyen Ahmed Rıza dinin toplum içinde cemaatlerle örgütlenmesi değil çıkardan uzak bir yapı ile haline gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Toplumun değişmesini ve ileriye dönük yol almasını sağlayacak olanın “yeni bir birey” yaratmak olduğunu dile getirmiştir. Bu birey profili için de en önemli konunun eğitim olması pozitivizmin kendini dayandırdığı bilimsel niteliğe sıkı sıkıya bağlı olduğunu da göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). İttihat ve Terakki (1908-1914), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akşin, S. (Haz.). (2008), Zirveden Çöküş Osmanlı Tarihi (1600-1908), Milliyet Doğan Gazetecilik, İstanbul.
- Akşin, S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Dündar, F. (2008). Modern Türkiye’nin Şifresi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Findley, C. (2015). Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik, Modernlik 1789-2007), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kabakcı, E. (2014). “Bir yeniden yorumlama örneği: Ahmed Rıza’nın “pozitivizm’i”, Sosyoloji Dergisi, 2014/1(28):27-58.
- Mardin, Ş. (1992). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895-1908), İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Ramsaur, E. (1982). Jön Türkler ve 1908 İhtilali, Sander Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2011). Türkiye Tarihi (1789-1923), Papatya Yayıncılık, Ankara.
- Zürcher, E. (2003). Milli Mücadelede İttihatçılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. (2010). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ö.(2005). Auguste Comte ve Üç Hal Yasası, Erişim Tarihi:25.05.2016, http://www.felsefe.gen.tr/auguste_comte_ve_3_hal_yasasi.asp.